

ספר

תולדות גדולי הוראה

והמה עשרה במספר

המורים הגדולים שהאירו עיני ישראל בהלכה והוראה

רש"י, רמב"ם, הרא"ש, בעל הטורים, בית יוסף,
הרמ"א, טר"ז, הש"ך, מגן אברהם, פרי מגדים,

עם מאה וארבעים ואחת

תולדות, כתובות בקצרה, מרכותיהם ותלמידיהם, אבותיהם ונניהם, ועוד שאר חכמים,
לתועלת התלמידים השונים הלכות ושאר אוהבי תולדות חכמים. כל אלו חוברו יחדיו

מאת

שבח קנעביל

הוצאתיו לאור מחדש

משה יצחק בן הר"ר עמרם ז"ל מחוסט

שו"ב דשיכון סקווירא

נדפס בדפוס תאנים גרויס

תוכן הספר

פתח דבר

- א) תולדות רש"י
- ב) תולדות הרמב"ם
- ג) תולדות הרא"ש
- ד) תולדות הטור
- ה) תולדות בית יוסף
- ו) תולדות הרמ"א
- ז) תולדות הטו"ן
- ח) תולדות הש"ך
- ט) תולדות מגן אברהם
- י) תולדות סרי מגרים

לזכר עולם

אבי מורי עמרם בן הר"ר יעקב יחזקאי ז"ל
אמי מורתי האשה הצנועה וחשובה שרה בלימא
אחותי מרים, אסתר, שימה יכט, אחי מרדכי, אליעזר דוד, יוסף
שנהרגו עקה"ש הי"ד.

לזכר נשמת

ר' בנימין זאב

בן ר' יוסף מערמעלשטיין ז"ל

מק"ק מונקאטש יע"א

נפטר י"ב אלול תרצ"ב

ולזכר נשמת

מרת רבקה בת ר' צבי אלימלך ע"ה

נפטרה ה' אדר ב' תרצ"ז

תנצב"ה

פתח דבר.

טרם בית המקדש חרב, וקול תרועת מלחמה נשמע בכל אפססים, העיר ירושלים באה במצור ומצוק, הרומים המסירו גשם של חצים ואבני מפץ על העיר, כל המסכנות מכר ומזון היו למאכולת אש, והרעב כבר. אוהבי השלום הכינו. כי לא עת ככירה תהיה לאל יד הלוחמים מישראל לעמוד נגד מחנה כבדה וגדולה מחיל הרומים, ורוב חכמי ישראל ראו כי קץ חרות עמם קרוב לבוא, וראגו לאחרית האומה. אז קם האיש המורם מעם רבי יוחנן בן זכאי¹ ועל ידי תחבולה עלה לו לעמוד לפני טישום ויבקש ממנו להניח לו את יבנה² למקום תורה כשביל חכמי ישראל, באמרו לו יתן לי יבנה וחכמיה (גיטין נ"ו). רבי יוחנן בן זכאי הביט בעין חודרת בעתידות האומה: אם עם ישראל הכל אכר, ממלכתו ומקדשו, ואם אך התורה תשאר לו, זאת תהיה העמוד היותר חזק לטיוס העם אשר כל בנינו יהיה נשען עליו, וכל רוחות שבעולם לא יזיו אותו ממקומו.

כן רואים אנחנו שחכמי ישראל בעיר יבנה, המה היו מן המיסדים הראשונים את בית ישראל מחדש אחר החורבן, להבית-דין אשר ביבנה תחת נשיאות רבן יוחנן בן זכאי, היו ימים רכים אותו התקופה הרתי, ויפוי כח הלאומי, שהיה מסודר לסנהדרין אשר בירושלים שישבו בלשכת הגזית. ואפילו אם לא דנו עוד דיני נפשות, הנה בהיות כל החיים הרתיים והלאומיים נתונים בידם, הלא היו כל אברי האומה כסופים להנהגתם, ולא רק היהודים בארץ ישראל שמעו לקול הבית דין אשר ביבנה, אך אליו פנו כל בני ישראל מארצות סזוריהם בעניני הלכה ודבר ה'.

¹ רבי יוחנן בן זכאי היה תלמיד מובהק מהלל, בהיותו תלמיד לפני רבו נקרא בשם בן זכאי כי זהו לימד, קרי ליה רבי יוחנן בן זכאי (סנהדרין מ"א) כמו הלל ומשה רבנו הי מאה ועשרים שנת. מ' שנה עסק בסרקמטיא, מו שנה למד, ומו שנה לימד (ר"ה ל"ב). הארבעים שנה האחרונות היה נשיא בישראל, בעת נכבשה ארץ ישראל לפני אספסינוס, הוציאו תלמידיו עליו קול שהוא חולה, ואח"כ שהוא מה, והוציאוהו חוץ לעיר וקברוהו, ובא לפני טיטוס-אספסינוס השר צבא ובקש מלפניו יתן לי יבנה וחכמיה ושלשילתא דרבן גמליאל שחיה ממלכות בית דוד, שלא תכלה שלטונות מבית דוד (גיטין ג"ו). וכשמת ריב"ז בטל זיו החכמה (סוטה מ"ט) כשהלה נכנסו תלמידיו לבקרו, כיון שראה אותם התחיל לבכות א"ל תלמידיו: נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, מפני אתה בוכה? (ראה כל הענין ברכות כ"ח). רבי יוחנן תיקן הרבה תקנות, ועסק במעשה מרכבה, ומטורה בפי העם, שמת במירון וקברו לא רחוק מקברו של רבי שמעון בן יוחאי.

² יבנה היא עיר בארץ שלשתים, על שפת ים התיכון בין אשקלון ובין יפו. עיר יבנה היתה בימי בית שני עיר גדולה, ואח"כ היה שם בית המדרש הגדול ושם נחקנו תקנות הרבה; וחיום, יבנה הוא כפר קטן.

ב

בעיר יכנה ישבו הסנהדרין או הבית-דין הגדול עד ימי רבי שמעון בן גמליאל³. ואמרו חז"ל: גלתה סנהדרין מירושלים ליכנה ומיכנה לאושא, ועוד הפעם מאישא ליכנה וכו' (ראש השנה ל"א). שם תקנו תקנות רבות לקיום הדת והאומה (ובחים נ"ז).

ועוד שנים מספר טרם היה חורבן הבית נבא להם לבס, כי עתידות שלהם עצבים, וכי על ידי המלחמות עתיד בית המקדש לחרוך ועמו קיום המדינה שלהם. ע"כ דאגו חכמי הדור לעתידות התורה ועל ידה גם לעתידות האומה, ויסדו ישיבות בכבל. רבי יהודה הנשיא⁴, גדול המעשה, כהביאו בכתב את התורה שבעל פה, שעייז רכש לו שם עולם, היה מאלה המספרים פן ח"ו תשתכח תורה מישראל, וראה עתידות לו בכבל, ויאצל מרוחו לגדולי תלמידיו לירד לכבל להפיץ שם תורה (סנהדרין ז'). וכן גדלו והצליחו גם שמה הישיבות והעמידו תלמידים רבים. ואם כי חכמי ארץ ישראל היו גדולים מחכמי בבל, אמנם כבוד "ראש הגולה" (תואר הכבוד כמו התואר "נשיא" בארץ ישראל) בכבל היה גדול מכבוד הנשיא בא"י, לעיני העם ולעיני הגוים. והמה הבינו וידעו כי חכמי התורה המה רוח החיה באופני כל האומה. ובלתם העם כגוף בלא נשמה. —

רב⁵, שהיה מגדולי האמוראים, אוהב עמו ותורתו בכל לבבו ונפשו וחפץ בקיומו, היה נוסע בערי כבל להקים את הדת על תלה, ויסד ישיבה בסורא והעמיד

³ רבי שמעון בן גמליאל השני, תנא בדור השלישי ונשיא הסנהדרין באושא. רבי שמעון היה עוד נער בעיר ביתר בעת אשר פדצה מדינת בר-כובבא (סוטה מ"ט). הוא השתדל להגדיל את כח בית דינו הגדול, והוציא פקודה להושיב ראש שלישי בשם "חכם" כי עד זמנו היו אך זוגות, נשיא ואב"ד. על המשרה החדשה נמנה ר' מאיר. רב שמעון היה עניו ביותר וכאשר קבל בנו ר' יהודה על ר' שמעון ב"ר אליעזר, השיב לו: "בני אל ירע לך דבר זה, שחזא ארי בן ארי ואתח ארי בן שועל" (ב"מ פ"ד). הוא חיח אומר: "על שלשה דברים חעולם עומד, על חדין ועל האמת ועל השלום" (אבות סוף פ"א).

⁴ רבי יהודה הנשיא, או רבי סתם, תנא ומסדר המשנה (נולד בשנת ג"א תתצ"ה ומת תשע מאות ושמננים) הוא בן רשב"ג השני הנזכר למעלה. בהיותו כבן שלושים נתמנה לסקורת נשיא שנכתר בו הלל, כי הוא היה ממשפחתו והתיחס עד רוד המלך (שבת נ"ז) וע"י רוב גדלו בתורה ובהכמח נכוהו ג"כ בשם רבנו הקדוש, גם על שם חסידותו שלא שלח ירו מאבנטו ולמטה (שבת קי"ה). ומפאת נשיאותו וחכמתו נעשה קרוב למלכות והיה אוהבו של אנטונינוס ונעשה גם עשיר גדול. עד זמנו של רבנו הקדוש נמסרה התורה מפה לפה, ואחר אשר חמחות נתקטנו וכה הזכרון נתרופף, נשתבשו הלכות. עד שבא רבנו הקדוש והביא את הכל בכתב בתוך חמשנה שחבר. ובוה פעל הרבה שלא תשתכח תורה מישראל.

⁵ רב, אמורא בבבל, מיסד הישיבה בסורא, שמו הפרטי היה אריכא (חולין קל"ז) על אשר היה גדול הקומה, וארוך בדורו. וקראו לו גם רב סתם, כמו רבנו הקדוש רבי סתם. הוא היה נחשב לממוצע בין תנא לאמורא, מפני זה חשבו אותו לפעמים לתנא, ואמרו: רב תנא הוא ופליג (עירובין נ'). בשנת ג"א תתקע"ט בא רב לנהרדעא, ורב שילא עשאו אמורא בישיבתו. ואח"כ הלך לסורא ויסד שם ישיבה גדולה והעמיד תלמידים רבים חכמים וגדולים. הוא היה חברו של שמואל, והיו נודעים בשם "הריות דרב ושמואל" (ברכות נ', תענית כ"ד). גם בא"י הפליגו מעשיו, וקראוהו "רבנו שבגולת" ואת בית מדרשו בסורא "מקדש מעט", וכי נח נפשיה, קרע עליו שמואל תריטר מני (מ"ק כ"ד).

תלמידים בעלי דעה והשכל. שמואל⁶ חברו, איש כיוצא בו יסד ישיבות בנהרדעא. בזמן התלמוד היו ישיבות בציפורי, מכריה וקיסרין בא"י, ונציבין ופומבדיתא בבבל, ומשם יצאו גדולי התורה ואדירי החכמה והמה הפיאו חיים חדשים בכל שדרות האומה, והראו להם הדרך ילכו בו, חזקו את אחדותם על כסין התורה והמצות. ואם כי אח"כ על ידי רדיפות הפרסים נתבטלו ישיבות א"י, ואח"כ גם ישיבות בבבל, אולם אחריהם באו הגאונים, ועל ידם נתארכו הישיבות בסורא עד ערך שנת ארבעת אלפים ושמונים לכריאת עולם. ומר חזקיה גאון היה האחרון שבהם, ומטרת ותכלית הגאונים בישיבות הללו, היה ג"כ לעשות מרכז קבוע להיהדות, על ידי יסוד בית דין גדול, להורות הלכה ולמעשה לכל בני ישראל, ודאגו להקים דור דעה לזרעם אחריהם, ולחזק עמודי התורה ביחד עם עמודי האומה. הגאונים הללו סקחו עיניהם גם על הישיבות הקטנות ובתי תלמוד תורה בערים רבות. בסביבות הישיבות הגדולות; וכן מסחו ורבו הנמעים הראשונים אשר נטעו החכמים שהיו מלפניהם. ועוד שנים מספר מרב שקע שמש הגאונים, עלה שמש התורה בשמי ארצות המערב, ונתחדשו ישיבות בארצות ספרד, צרפת ואשכנז ועוד, ובארץ אשכנז נוסדה הישיבה הראשונה ע"י רבנו גרשון מאור הגולה (ראה בתוכרות רש"י א') ואחר שנתישבו מדינות פולין באוכלסי ישראל, וגאונים וחכמים נתרבו שמה, יסדו גם שם ישיבות גדולות, אשר יצאו משם גאונים גדולים אשר האירו עיני ישראל בהוראה, ודבריהם נשמעים עד היום הזה בכל מהל ישראל.

מזה אנחנו רואים כי הסבה הראשונה לקיום האומה, היתה התורה והחכמים אשר על ידם מלאה הארץ דעה. ולולא זה כבר התבולל העם הקטן והדל הזה בין האומות, ולא נישאר בהם ח"ו אף אחד. השתגם "אורייתא קוב"ה וישראל חד היא" נתאמת בכל דור, וכלם יחד יתקיימו מן העולם ועד העולם.

ג

אי לזאת החוב מופל עלינו, להוקיר ולכבד את חכמי התורה. ולא לבד מדור העבר, כי אם בכל דור ודור ולעשות את כל אשר יורו אותנו, ואישר עיין יתחזק בסין האומה יתוכל עמוד. וכאשר מצאנו בדברי חכמינו ז"ל: "הוישפט מלך יהודה, כשהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו, וקורא רבי רבי, מרי מרי (כתובות ק"ג) ות"ח המורה לעם תורה ומצות נמשל כמלאך אלהים, כמו שאמר הכתוב

⁶ מר שמואל (ונקרא גם שמואל ירחינאי) אמורא בבבל, וגם היה רופא ותוכן ובשביל זה קראו לו ירחינאי. אביו היה אבא בר אבא חכתן נצר ממשפחה גדולה ומיוחסת, וגם הוא היה גדול הדור. מר שמואל זולת למדיו בתורה ידע גם לשונות רבות. ידיעתו בחכמת התכונה חיתה גדולה וחשובה, ואמר "גהירין לי שבילי דרקינעא כשבילי דנהרדעא" (ברכות נ"ח). אחר שלמד משנתו של רבי עוב את א"י וחזר עם אביו לעיר מולדתו נהרדעא. ובימים שהיו רב ושמואל בא"י נתמנה רב שילא לריש סדרא בבבל ומקום משכנו היה העיר בבבל. וכאשר שב שמואל מא"י, מצא את רב שילא וקן ויושב בישיבה, וקבע שמואל ישיבתו בעיר נהרדעא. שני המאורות הגדולים, רב ושמואל, האירו בוהר התורה בבבל. ואליהם נהרו תלמידים למאות ולאלפים לתנות מאורם, ולא היו צריכים לעלות לארץ ישראל.

"שפתי כהן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ה' צבאות הוא" (מלאכי ב' ד') ות"ח המה בוני האומה אל תקרא בניך אלא בוניך, והבוזים אותם ואינם שומעים בקולם מחריבים האומה. וכאשר אמרו חז"ל "אמר רבי יהודה לא חרבה ירושלים אלא על שביוז בה ת"ח, שנאמר (דהיי"ב ל"ו) ויהי מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים דבריו ומתעתים בנביאיו (שבת קי"ט). ואמר בזה הרמב"ם (הלכות ת"ת ס"ז) וכן זה שאמרה תורה אם בחקותי תמאסו, מלמדי חקותי תמאסו. וכל המבזה ת"ח אין לו חלק לעוה"ב, והרי הוא בכלל כי דבר ה' בזה" והעלו להלכה "כל החולק על רבו כחולק על השכינה וכל העושה מריבה עם רבו כעושה עם השכינה. וכל המתרעם עליו כאלו מתרעם על השכינה, וכל המהרהר אחר רבו כאלו מהרהר אחר השכינה" (יורה דעה ס"י רמ"ב) ואין כאן המקום להראות את כל המקומות שמוזהרים בכבוד הת"ח, ואמנם המה נשמת האומה, והט יורו לנו הדרך נלך בו בחקות התורה והמצוה, ובאין תורה אין עם!

אמנם מעולם היתה שקועה בלכות בני ישראל אהבת התורה ומנהיגי הדור וחכמיהם ולא הרהרו מעולם אחריהם, כי יקר וקדוש היה כבודם בעיניהם, כי נוכחו לדעת כי לא לבד חכמים בתורה, אך גם קדושים וצדיקים היו, וכל דבר שיצא מפיהם נאמר בהשכל ודעת בקדושה וטהרה, כנתינתן מסיני.

אולם בשנות המאה האחרונה, החלו אחרים מהחכמים הנאורים לפשוט מרוב חכמינו, אשר בעלם אנחנו חיים את מחלצות הקדושה. והרשו לעצמם לבוא עליהם באזמל הבקורת, ויחפשו מומים אחריהם, ויבכרו לא לבד דבריהם, כי גם את מעשיהם. אלו החכמים אדוקים בעיניהם ביותר, ואלו העמיסו עליהם משא של חומרות וסיגים, כאלו המה בני סמכא לשפוט חכמים כאלו, שהטנם עבה ממתנם. הלא אנחנו רואים וגם יודעים את המתאוננים כאלו. כבר פרקו מעליהם את עול המצות בין הקלות ובין החמורות, ורוצים אך לרכוש נפשות להריסות התורה, כמנהגי הריפורמים בדורות האחרונים⁽⁷⁾. וכי אינם יודעים, אלף כיוצא בהם יבטלו, ולא יבוטל אף אות אחת מדברי התורה וחכמינו ז"ל! ובכן בספריהם ובתולדות ימי חכמינו האלה שכתבו, הרכיבו בדבריהם ארס במדה כזו, אשר נקל להקורא הצעיר מחוסר נסיון, להכשל בדבריהם.

(7) שמעתי עובדא אחת: להרב מר ד"ד מיכל זאכס, רב בעיר ברלין, היה אוהב אחד שהיה מבאי ביתו, והיה מכת המתקדמים. ופעם אחת בעת שהיה שיח ושיג בכית הרב זאכס על דבר שהרבה מישראל מקילים בדברי חכמים והמה עוד רוצים לעשות ריפורמים בעניני הדת, האוהב הנזכר נתן צדק למעשיהם והתאונן שכך עצמו החכמים חומרות ותסלות גדולות שלש פעמים בכל יום עד שאין בכח איש טרוד בעסקיו לגזול פנאי כל כך לענינים כאלו. ע"כ על החכמים להקטין עול הכבוד הזה ע"י ריפורמים גאותים לדור תחוש. הרב זאכס ענה לו: דע לך שהמתאוננים על החומרות כבר עשאו עצמם חפשים בלי להמתין על הרבנים. ובדבר התפלה, אשאלך אך דבר אחד: אמור לי, תברך קודם שתאכל או תשתה הברכה לפנייהם ולאחריהם? הוא התביש מעט והשיב, לא. עתה הגע בעצמך: אם מלים אחרות שיש בהברכה לא תברך, אם נקצר התפלה במדה מעטה כזו ג"כ תהי' ללא הועיל. האוהב הזה יצא ממנו במחי נפש.

רשומה מהתולדות הכותבים בקצרה מהדכמים והגאונים
המוכאים בספר הזה

4	ס"ח	רבי יצחק ב"ר אשמואל הלוי
7	ס"ח	רבי יצחק לויא
3	ס"ח	רבי יצחק ב"ר בגלא
11	ע"א	רבי יצחק ב"ר אשי
9	ע"ב	רבי יצחק ב"ר אשי
10	ע"ב	רבי יצחק הלוי
23	ע"ד	רבי יצחק ב"ר יהודה
18	ע"ה	רבי יצחק ב"ר חזקיה הנשיא
10	ע"ה	רבי יצחק אשכנזי
15	ע"ו	רבי ישעיה ב"ר הורא
2	ע"ז	רבי ישעיה הרודיקי (שלה)
12	ע"ח	רבי ישראל ב"ר יוסף
22	ע"ט	רבי ישראל ספרדי
7	ס"א	רבי ישראל ספרטול
2	ס"ב	רבי לר ב"ר אברהם בן חיים
13	ס"ג	רבי מאיר סומכונ
2	ס"ד	רבי מאיר סומכונ
12	ס"ה	רבי מאיר רבין
9	ס"ו	רבי מאיר אריזוספארם
13	ס"ז	רבי מאיר כהנא
17	ס"ח	רבי מאיר קלנלונג
1	ס"ט	רבי מאיר אבי ר' נחום סאשי
9	ס"י	רבי מאיר זק
14	ס"יא	רבי מאיר תאומים
23	ס"יב	רבי מנחם אבי ר' רבנים
5	ס"יג	רבי מנחם עזריה סאשי
23	ס"יד	רבי מנחם עזריה סמנא
6	ס"טו	רבי מנחם עזריה סמנא
3	ס"טז	רבי מנחם עזריה סמנא
5	ס"יז	רבי מנחם עזריה סמנא
12	ס"יח	רבי מנחם עזריה סמנא
18	ס"יט	רבי מנחם עזריה סמנא
21	ס"כ	רבי משה אבן רחמן (רבסין)
10	ס"כא	רבי משה סלאגוד
11	ס"כב	רבי משה ב"ר יצחק לויא
15	ס"כג	רבי משה קוריא
16	ס"כד	רבי משה ב"ר אשכנזי
17	ס"כה	רבי משה אלשיך
8	ס"כו	רבי משה רבקה
16	ס"כז	רבי משה רבקה
11	ס"כח	רבי משה קוריא
11	ס"כט	רבי שמעון הרין אשכנזי
5	ס"ל	רבי שמעון ב"ר אשי
3	ס"לא	רבי שמעון ב"ר אשי
12	ס"לב	רבי שמעון ב"ר אשי
26	ס"לג	רבי שמעון ב"ר אשי
5	ס"לד	רבי שמעון ב"ר אשי
25	ס"לה	רבי שמעון ב"ר אשי
4	ס"לז	רבי שלום טבא סליבין
17	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
19	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
13	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
19	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
17	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
18	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
12	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
15	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
13	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
17	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
14	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
13	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
21	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
6	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
8	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
9	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
17	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
3	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
3	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
3	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין
18	ס"לח	רבי שלום טבא סליבין

6	ה"א	רבי אבא ב"ר זוסף
12	ה"ב	רבי אבהו ב"ר רב
14	ה"ג	רבי אבהו ב"ר רב
7	ה"ד	רבי אבהו ב"ר רב
3	ה"ה	רבי אבהו ב"ר רב
9	ה"ו	רבי אבהו ב"ר רב
7	ה"ז	רבי אבהו ב"ר רב
18	ה"ח	רבי אבהו ב"ר רב
4	ה"ט	רבי אבהו ב"ר רב
13	ה"י	רבי אבהו ב"ר רב
24	ה"יא	רבי אבהו ב"ר רב
22	ה"יב	רבי אבהו ב"ר רב
14	ה"יג	רבי אבהו ב"ר רב
6	ה"יד	רבי אבהו ב"ר רב
25	ה"טו	רבי אבהו ב"ר רב
1	ה"טז	רבי אבהו ב"ר רב
8	ה"יז	רבי אבהו ב"ר רב
24	ה"יח	רבי אבהו ב"ר רב
21	ה"יט	רבי אבהו ב"ר רב
8	ה"כ	רבי אבהו ב"ר רב
11	ה"כא	רבי אבהו ב"ר רב
7	ה"כב	רבי אבהו ב"ר רב
2	ה"כג	רבי אבהו ב"ר רב
4	ה"כד	רבי אבהו ב"ר רב
10	ה"כה	רבי אבהו ב"ר רב
2	ה"כו	רבי אבהו ב"ר רב
16	ה"כז	רבי אבהו ב"ר רב
6	ה"כח	רבי אבהו ב"ר רב
18	ה"כט	רבי אבהו ב"ר רב
1	ה"ל	רבי אבהו ב"ר רב
10	ה"לא	רבי אבהו ב"ר רב
26	ה"לב	רבי אבהו ב"ר רב
11	ה"לג	רבי אבהו ב"ר רב
4	ה"לד	רבי אבהו ב"ר רב
12	ה"לה	רבי אבהו ב"ר רב
3	ה"לו	רבי אבהו ב"ר רב
16	ה"לז	רבי אבהו ב"ר רב
20	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
1	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
15	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
4	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
3	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
4	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
3	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
17	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
1	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
20	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
16	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
5	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
1	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
9	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
8	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
10	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
5	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
18	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
11	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
22	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
5	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
14	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
6	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
2	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
9	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
8	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
16	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב
14	ה"לח	רבי אבהו ב"ר רב

ד

הסבה האמורה למעלה, הניעתני לחבר קורות ימי חיי אלו החכמים, אשר על דבריהם והוראותיהם כל בית ישראל נשען וכל הגה היוצא מפייהם קדוש הוא לנו, נשאב ממקורות נאמנים ואמתים ועשי רוח המסורה. הלא המה עשרת החכמים, המאורות הגדולים אשר כל הרבנים וגם התלמידים מתעסקים בהם, ולומדים ספריהם ומפלסלים בתוך דבריהם ומורים הלכה כמותם, ואלו הם:

רש"י, הרמב"ם, הרא"ש, הטור, בית יוסף, הרמ"א, הטו"י, הש"ך, מגן אברהם ופרי מגדים.

ולא למען החכמים והגדולים כתבתי הדברים הללו, כי אם לתועלת התלמידים השונים הלכות, ולא לו פרחי הרבנים המתעתדים לישוב על כסא משפט ומדין, שמוכרחים לדעת, ושאר אוהבי ומוקירי חכמים שרוצים לדעת מהות החכמים ותולדותיהם. והיה בזה מטנתי לכתוב התולדות האלו בלשון סלה וקצרה מועט מחזיק את המרובה ולחכב את החכמים האלו בעיניהם. בלתי לנמית לצד אחד במקום שיש מחלוקת בין החכמים האלו, כי ידעתי גם ידעתי ששני בעלי המחלוקת לשם שמים נתכוננו, ואלו ואלו המה ישרים וצדיקים שמחפשים האמת בלבב שדם.

ואלו עשרת החכמים שכתבתי תולדותיהם, דבריהם המה כמסמרות נמועים להלכה ולמעשה, והמה נבחרו מכל קהל ישראל להורות כדבריהם, וכבתי אולפנא ובתי ת"ת אך בהם יהגו התלמידים שיש להם לב מבין להבין דבריהם. ואם כי הרבה גאונים ג"כ חברו ספרים בעניני אסור והיתר, אולם לא זכו שיתקבלו דבריהם באהבה בעיני העם, וגם לא עלה בידם להאיצם על פני תבל (ראה מזה בפנים הספר) ואלו עשרה החכמים זכו שה' עמם, הלכה כמותם בכל מקום, וקול המון כסוד שדי, ודבריהם המה בין לקולא ובין להומרא, ובכל דבר תורה כדברי בית-דין העליון (אָבערסטער געריכטסהאָף) אשר בכל מדינה ומדינה, שהדין היוצא מפייהם חוק הוא ולא יעבור.

רש"י

א

כה בשנה ששעה שמשו של רבנו גרשום מאיר הגולה¹) זרח שמשו של רבנו שלמה יצחקי, היא שנת ארבעת אלפים ושמונה מאות לכריאת עולם. ואשר כה בשנה נפל חלל הממלא מקומו של רב האי גאון ר' חזקיה², הגאון האחרון בפומבדיתא בחרב קנאי, ובטל מרכז התורה בארץ ישנער. אז החל להאיר אור חדש בשמי ארץ צרפת, וממנה יצאו קויו בפרושי רבנו רש"י על תורה שבכתב ובעל פה לכל תפוצות האומה הישראלית ואלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל.

רבנו שלמה יצחקי היה האחד בדור ההוא, אשר השפעתו היתה גדולה לא לבד עד דורו, כי אם על כל הדורות אחריו ומה שאמרו עליו תלמידיו ומעריציו בדור שלאחר מותו "תלמידיו אנו ומימינו אנו שותים", נצדק גם כעת. כי הוא היה המורה דרך אשר הראה איך ללמוד ולהבין דברי התורה שבכתב ושבע"פ, וגם זאת איך לכתוב ואיך לפרש כל דבר בסגנון יפה ובלשון צחה ונעימה.

רבנו שלמה נולד לאביו הגדול בתורה ומנוע היהם רבי יצחק, ולאמו אחות הפיטן הגדול רבי שמעון בר יצחק³) בעיר טרויש⁴) כאמור, בשנת ארבעת אלפים ושמונה מאות לבי"ע. מהות אביו של רש"י לא נודעה לנו. אך זאת שהיה ת"ח גדול

¹) רבנו גרשום ב"ר יהודה מאור הגולה, נולד בעיר מיץ בשנת ד' אלפים תשכ"ה ונפטר במגנצא (Mainz) בשנת ד"א ת"ת, היא היה תלמיד רב האי גאון וחלמיד רבנו יהודה ב"ר מאיר הכהן הזקן מעיר ליאנטין, אשר רוב חכמתו קבל ממנו. הוא היה פוסק ומיסד תקנת הרביץ תורה בצרפת ואשכנז, והוא היה כמעט הראשון במדינות האלו אשר האיר עיני ישראל בהכמת החורה, ליסד אבן מנה למוסדות למוד התלמוד ע"י פרושיו על כל חלקי התורה, וע"י התלמידים הרבים אשר העמיד, וממרחקים פנו אליו בשאלות שונות ודבריו דברי שלטון, וע"כ תארוהו בתאר "מאור הגולה" — לעת זקנתו של רגמ"ה היו גזרות שמד וגרוש במדינת אשכנז, ועבדו על עמו דבות רעות וצרות, ורבים לא יכלו לעמוד בנסיון. והשתדלות רבנו שמעון בר יצחק הפיטן הועילה לבטל הגזרה. ועל מאורעות העת ההיא חבר רגמ"ה הדבה סיוטים וקניות. הוא תקן תקנות טובות ומועילות בחיי הקהלה והמשפחה בחרם חמור. ותקנותיו נתקבלו בכל תפוצות ישראל.

²) רבי חזקיה הנשיא היה דור דביעי לדוד בן זכאי נשיא הגולה. הוא היה נכון להשתמש בשני כתרים: של ראש השיבה, ונשיאות הגולה. אך משנאיו הלשינו עליו אצל המושל בבגדר. המושל הזה השואף לבצע מעשקות מצא תואנה ועלילות על הנשיא חזקיה לבזו את רבושו, והביא אותו לבית הכלא, וגם ענהו ביסורים קשים, ואה"כ נהרג בחרב. וכך מתה גם הגאונות בידי שר טבחים אשר למלך עדין הי"ד.

³) רבי שמעון בר יצחק או ר' שמעון הגדול היה מחביריו של רגמ"ה והיה מראשי הבי"ד בעיר מגנצא והיה פיטן גדול, וחבר חריבה פיוטים אשר נתקבלו בכל תפוצות ישראל יש מי שאומרים שהיה תלמיד רב אלמס ז"ל. בעתו היה גזרת שמד וגרוש באשכנז וע"י השתדלותו אצל אפיפיור ברומא, ביטל

בתורה, ובנו רבנו מביא ד"ת משמו, (ראה מס' ע"ז ע"ה ע"א שאומר "וזהו לשון אבא מורי מנחתו כבוד"). אך לא היתה תורתו אומנתו, ויש לשער, שכרמים היו לו ועסק במסחר היין, כאשר גם רבנו רש"י התפרנס כימי ילדותו במסחר הזה. ושהיה בקי בכל מעשה היין, ועסק בכצירה ובדריכת גתות, ובסדר המצוי באגור וביקבים (ראה ס' האורה לרש"י ב' ס"ח). והיה מגדולי היחס, דור ל"ג להתנא ר' יוחנן הסנדלר, שהיה דור רביעי לרבי גמליאל הזקן, בן שמעון הנשיא, בן הלל הזקן, מנוע שפטיה בן אביטל אשת רוד המלך.

האגדה תספר גודל צדקת ר' יצחק אביו של רבנו, שהיתה לו אבן טובה ויקרה ויחפצו הנוצרים לקחתה ממנו בדמים יקרים ומרובים, אולם הוא לא שעה לדבריהם וע"י ערמה הביאו אותו עם האבן הטובה על ספינה אחת, ולחצו אותו למכור להם האבן, ובאשר לא מצא מפלט לו זרק את האבן הטובה לתוך הים, ויחלום חלום בלילה ההוא, כי בן יולד לו, אשר יאיר עיני כל הגולה.

ובן זה, שנולד בתכונות רומטיות ובסביבה של גדולי תורה, הנה כן מטל ילדותו גדלתהו התורה התלמודית ותאמצהו לבן לה, וגם משאר חכמות לא הניח ידו והיה בקי בלשונות זרות ובחכמות ומדעים, ויש שאומרים שהיה גם בקי בחכמת הרפואה (ראה שלשלת הקבלה).

יש לשער, שעיר טרויש⁴ היתה כבר אז מקום תורה, ור' יצחק אביו של רש"י היה אחד מתושבי העיר הזאת, ובה רכש לו העלם ר' שלמה ראשית יריעתו בחכמת התורה, ומנעוריו טרח בכל צדי ישימות השים, ליישב פרושי רבותיו (סוכה מ'). מי שהיה רבו שם לא נודע, אך זאת ידועה, כי עלה שמה ממדרגה למדרגה, עד שהיה המקום הזה צר לסניו, עד אשר הכרח לעזוב עירו, וכתת רגליו לכבוש תורה מפי חכמי לותר (Lothringen), ואחר שהגיעו שנותיו לשמנה עשרה, נישא אשה בעירו והיה ראשית דרכו לעיר ווירמיזא⁵ אשר ישם הרביין תורה רבי יעקב בן יקר⁶ תלמיד

גזרת השמר. עליו ועל חברו רגמ"ה, ור' יהודה הכהן מחבר ספר דינים אמר רבי קלונימוס הזקן "קדושים אשר בארץ המה".

⁴ טרויש (Troyos) עיר במדינת שאמפאן בממלכת צרפת. היהודים ישבו שם עוד ממאה העשירית (ד'תש"ס) והיו שם חכמים גדולים. והיה להם עתים טובים ורעים, וגם היום דרים שם מספר יהודים.

⁵ ווירמיזא, (גרמיז Worms) עיר במדינת העססען באשכנז, והיא אחת הקהלות העתיקות שמה, יש מסורה, כי סבני שבט בנימין באו מא"י והתישבו שמה עוד קודם חורבן הבית, סבלו צרות רבות והריגות, ובקינות לס"ב נמצא קינה על גזרה שהיתה בשנת תתנ"ו שמה ובשאר עירות. יש שם בית הקברות עתיק שנקבר בו מהר"ם מרוטנברג ושאר גדולים. וגם עתה יש שם עדה.

⁶ רבי יעקב בן יקר היה מגדולי לותר, ובל מקום שרש"י מביא סתם רבי, דעתו על ר' יעקב בן יקר, הוא חבר סו' תפלות אשר איגנו בנמצא אתנו. וסו' חסידים סימן קכ"ח מביא מעשה ברבנו יעקב בן יקר שהיה מכבד בזקנו לפני ארון הקודש, וכשהיה הקהל הולך לפני המלך או השלטון, אז חלץ מעליו ואמר: "אני עני, הם בכספים ואני ברחמים ותחנונים, נמצא הם בשלחם ואני בשל"י".

רגמ"ה וזה רבו המובהק, ועל כסאו של רגמ"ה ישב אז תלמידו רבי אליעזר הגדול⁷ בעיר מגנצא⁸. רש"י קרא לרבו ר' יעקב מורי הזקן ואמר עליו "ידעתי מדתו לבחור לו גדולה מכלן, והנהיג עצמו באסקופה הנדרסת, ושם עצמו שיירי שיירים, ולא מלאה לבו לעמדת הראויה לחדש דבר בדורו" (מחזור ויטרי ישכ"א). רש"י קבל ממנו השפעה מרובה. לא רק השפעת תורתו, כי אם גם השפעת עדינות נפשו.

ב

אחר פטירת רבי יעקב ב"ר יקר, ישב רבי יצחק הלוי⁹ בראש ישיבת וירמיוא. גם הוא היה תלמיד רגמ"ה וגם ממנו קבל רש"י הרבה תורה, ויזכור את "רבו הלוי" בהרבה מקומות, ואף בפרוש המקרא (משלי י"ז כ"ד). אולם לבו משכו ללמוד תורה בישיבת מגנצא אשר אחר רבי אליעזר הגדול מלא מקומו רבי יצחק בן יהודה¹⁰ שהיה גם קרובו רבי יצחק בן יהודה נחשב גם הוא על "זקני לותר" וכן צרפת היה מלידה, ולמד תורה מפי שניהם, טרגמ"ה ומ"ר אליעזר הגדול.

כ"ר עקיבא בשעתו, כן רבנו שלמה עזב את ביתו ואת אשת נעוריו, והוא גולה למקום תורה, לעסוק בתורה מתוך הדחק ויספר על עצמו כדברים האלו: "כדברים אשר הגיתי לפני מלמדי, כי חסר לחם ועדי לבוש, ורחיים על צוארי שמשתי לפניהם". מעת לעת, כנראה לימי החגים, היה רבנו שלמה שב מבית מדרשו בלותר, לסקוד את נהו במרויש אשר בצרפת, עדי הגיעו לשנת החמש ועשרים. אז ישב להשתקע בעיר מולדתו, וישב בה מני אז כל הימים. בעת ההיא כבר מצא לו שם-תהלה בין גדולי החכמים, ויחשבוהו לאב התורה התלמודית. אך הוא לא ידע ולא הרגיש כי נשגב שמו במערכות חכמי התלמוד.

רבי נתן בן מכיר¹¹ מהמשפחה היקרה בישראל באשכנז, משפחת המכירי, בא לפנו בשאלות שאינן נוגעות עפ"י תכונתן בהתורה התלמודית. כי אם במסצת

⁷ רבי אליעזר הגדול היה אב"ד ור"מ בעיר מגנצא, וכותב מהרש"ל שהוא ג"כ מגאוני וגדולי לותר, שהם רבותיו של רש"י והמה רבנו שמעון הגדול רבנו שלמה הבבלי ורבנו גרשון ממיץ, יש שאומרים שספר אורחות חיים של מוסר, חברו רבנו אליעזר הגדול.

⁸ מגנצא (Mainz) עיר במדינת העססען דרמשטאדט באשכנז אחת העירות שנסמנו בשם "שו"ם" (שפייער וירמיוא מגנצא). לפי האגדה בא לעיר מגנצא ר' קלונימוס מעיר לוקא אשר באיטליא עפ"י בקשת אחד ממלכיה. וצאצאיו היו הרבה רבנים שמה. היהודים נרדפו שמה, וגם שמה היו הרבה מהגאונים וגדולי לותר, היום גרים שמה נ"כ יהודים, ויש עדה ישראלית.

⁹ רבי יצחק הלוי ב"ר אשר, ישב בראש ישיבת וירמיוא והיה מגדולי הדור בעת הזאת, ויש רבי יצחק ב"ר אשר השני, אולם הוא היה תלמיד רש"י (שם הגדולים).

¹⁰ רבנו יצחק בן ר' יהודה, ויש מחליטים רבי יצחק הלוי ב"ר אשר עם רבנו רבי יצחק בן ר' יהודה, אולם היו שני ר' יצחק רבותיו של רש"י; ור' יצחק ב"ר יהודה היה תלמיד רב האי גאון וגם תלמיד רבנו גרשום מאור תגולה.

¹¹ רבי נתן בן מכיר היה ממשפחת נכבדה מאד באשכנז, וממנה יצאו גדולי הדור וגם ר' מכיר בן ר' אבא בן מכיר בהמ"ח ספר ילקוט המכירי היה ממשפחה ההיא, ויש שאומרים שהיה תלמיד רש"י.

ובפנה ידועה, וישיבה רבנו שלמה תשובות כהלכה בעמק העיון ויושר הסברה, אך גם ברוח נמוכה ובענוה, שהיה האישי הגדול מצוין בה, ותעטרהו כבוד וגדולה. בתשובותיו הראשונות שרבנו שלמה משיב לישואיו, הוא עורנו בימי כחרותו, הגנו מוצאים טעם זקנים, וכאחד מוקני תלמידי חכמים הוא משים נתיבות בים התלמוד. ומוריו ורביו מרבים לשבחו ולפארו כמכתביהם אליו. רבי יצחק הלוי רבו מוירימיזא יכתוב לרש"י: "אין הדור יתום, שאתה ישרי בו וכמוך ירכו בישראל" ויבטאהו כי שוקד הנהו לשאול את כל העוברים והשבים מעיר וירמיזא לטרויש ומהתם להכא על שלומו הטוב ומה יעשה בו.

רבנו שלמה זכה לפרסום ולכבוד גדול, גם מעירות הרחוקות במדינת אישכנו. צרפת ואיטליא, הריצו לו חכמי דורו אגרות ובקשו ממנו דבר הלכה. אמנם יש אנשים מצוינים בחיים הצבורים ובעולם הספרות, אשר כחם וגבורתם עשו להם את הכבוד הגדול הזה, אשר אישיותם ועצמיותם היתה נאדרת בעוה, אבל רבנו רש"י ז"ל היה עניו ושפל כרך, בורח מן הכבוד ומן הרבנות, ענותו היתה אמתית, פשוטה, מהורה, מבעית. תמימות פרושה, שלא נמצא דוגמתה בחכמי עמנו המצוינים, הוא לא היה אדם יודע את ערכו המרובה, וכוחו בענוה מתוך הישקפה מוסרית, אלא כי בענותנותו הטבעית והתמימה, לא ידע מה היא גאוה, וכי אפשר לאדם להתגאות.

רבנו רש"י היה סאר הדור, ולא רק כמוכן הרגיל, כמו שהיו בני דורו, אשר ישאכו מימי תורתו רגילים לתארו ולסמנו, כי אם גם כמוכן המוסרי. כדורנו אי אפשר לנו לצייר בהשגתנו אדם כמוהו, איש יושב באחת הפנות, אינו נדחק לעמוד במקום גדולים, איננו יוצא לשוק החיים. ואדם כמותו ישפיע ככח הצבור, ורבניו יהיו נשמעים בלי שום סרוב ומאון מצד בני דורו.

במבט רבנו רש"י לא היה אף נדנוד קל של תאוה לשלטון ושררה, הן חומרית הן מוסרית. לא ידע, אף לא חפץ למישול, להתנהג ברבנות ונשיאות, להכבד על שני העם. ואם כל זה ידע העם, כי לאיש המצוין הזה, מצוין בתורתו, מצוין כמוסרו ובמדותיו, נאה למשול, הוא ראוי לנשיאות ורבנות, דבריו ראויים להשמע ולהתקבל, השפעתו היתה יוצאת מאליה, בני אדם היו נשמעים לו כשם שהם נהנים לאור החמה ולריח הפרחים, בלי התעצמות מצדו. מבלי להרים קולו, זכה שמכל אססים המו און לשמוע אמרו כי נעמו. אשר היו מסכים כמו מעין מהור. דבריו המלאים חכמה ושכל טוב, מסיקים יראת שמים אמתית, צניעות וענות חן, נכנסו מאליהם אל לב השומעים ונתקבלו כאהבה כגשם נדבות משמח לב ומשיב נפש. רבנו רש"י לא היה לבד מורה לעמו, אלא גם יועץ טוב דובר שלום חבר ורע נאמן, מעולם לא נזרק צו מסיו אלא דברי אהבה ואחזה עצה טובה ונאמנה, נוכעת מלב אוהב ואיש חסד.

ג

כותבי הדורות משערים, שכאשר רבנו רש"י שב אל עירו מנהו קהל עדת מרויש שיהיה חבר לבית-דין, ובתשובה אחת חתום עם חברו ר' זרח ב"ר אברהם שחתם בראשונה, בטח היה הוא גדול בשנים מרש"י. אולם לא מהרבנות מצא סרנסתו.

כי אם כאשר הבאתי למעלה ממסחר היין שהיה בקי בו ובלקישת ענבים וכדריכתם (האורה ב' נ"ה, בראשית מ' י', ב"ב י"ט).

בנים לא היו לרבנו רש"י, כי אם בנות. אשר השיאן לתלמידי חכמים גדולים וראה בנים לבנותיו, אשר המשיכו את עבודתו הרוחנית, ומהם גדולי. התורה בדורות אחריו. את האחת מרים השיא לרבי יהודה בן נתן (ריב"ן)¹² ואחת יוכבד השיא לר' מאיר בן שמואל מרומריג¹³ והוא היה אב לשלשה רועי ישראל וכת אחת. האחד רבנו שמואל (הרשב"ם)¹⁴, השני רבנו יצחק¹⁵, והשלישי ר' יעקב הנקרא רבנו תם¹⁶ ואחותם היתה אשת רבי שמואל בן רבנו שמחה¹⁷ מויטרי בעל המחבר ס' מחזור ויטרי, תלמיד רש"י. ובתו השלישית אשר לא נודע לנו שמה וגם שם בעלה, אך זאת נודעה לנו שהיה להם בן תיח ושמו רבנו שמעיה¹⁸ (מרדכי חולין).

¹² רבי יהודה ב"ר נתן ממגנצא, הוא אשר השלים את פרוש רש"י על מס' מכות והוא אחיו של רבנו אליעזר ב"ר נתן, נודע בשם ראב"ן, וחבר ס' אבן העזר, הוא ס' הראב"ן, וחבורי הלכות על מועד, נשים, גויקין ושאר ספרים, והיה גם מבעלי התו"ס.

¹³ רבנו מאיר מרומריג (עיר אצל מגנצא) היה אביהם של גדולי העולם: רשב"ם, ר"ת וריב"ם. הוא היה גם רבם, והספה שאבו תורה מפיהו ומביאים הרבה ד"ת ממנו בספריהם. וגם נהג ישיבה בעירו ור"ת בתשובותיו מביא "קבלתי מאבא מארי שקבל מרבתי", הם גאוני לותר.

¹⁴ רבנו שמואל ב"ר מאיר היה במקום אביו בעיר רומריג, והוא היה הגדול בשנים משני אחיו ריב"ם ור"ת. הוא היה חסיד גדול, עד שמרוב חסידותו לא הגביה עיניו, והיה פשטן גדול, בחשבו כי הפשט הוא אחד מיסודי הפרוס, וזה לשונו בפרושו עה"ת (בראשית ל"ז): "הראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחר הדרשות, ומתוך כך לא הרגלו בעומק פשוטו של מקרא, ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו וצ"ל נתיכחתי עמו ולפניו, והודה לי שאלו היה לו פנאי היה צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטים המתחדשים בכל יום", וחבר פרוש כמעט על כל התנ"ך ופרוש על התלמוד מס' ב"ב מדף כ"ט עד סופו, על פסחים מדף צ"ט עד סופו ועוד על איזה מס' שלא נדפסו, ונזכר גם בין בעלי התו"ס.

¹⁵ רבי יצחק ב"ר מאיר המכונה ריב"ם כנראה היה ג"כ תלמיד רש"י. ממנו לא נודע הרבה.

¹⁶ רבי יעקב חם אחד מגדולי בעלי התו"ס בצרפת, נולד בעיר שגר בה אביו, רומריג. ולמד אצל ר' יוסף טוב עלם ואצל אחיו הגדול רשב"ם, ואחר מות אביו נהג ישיבה בעיר מולדתו. וביום שני של שבועות בשנת ד' אלפים תתקכ"ד התפשטו נוסעי הצלב על עיר רומריג ובאו גם אל בית ר"ת ויבזו את כל אשר לו, ס"ת קרעו לפניו לקרעים ואותו דגו למיתה ויפצעו אותו. וכפסע היה בינו לבין המוח, לולא עמד אחד משרי החיל להציל אותו, כי הבטיח בערמה להרוצחים להביאו במסורת דת הנוצרים או להשיבו לידם אם לא יקבל דתם. אחר המאורע הוזה התישב בעיר טרויש, ושם עמד בראש אספת הרבנים בעיר הזאת ועשו שם תקנות לחזוק הדת. ובשנת ד' אלפים תתקל"א כ' סיון נשרפו שלשה צדיקים על קדוש השם בעיר בלויאש בצרפת, ואותו היום קבלו כל יושבי צרפת ואנגליא ליום הספד ותענית, וימים אחדים אח"כ נפטר לעולמו רבנו חס. תלמידו ר' חיים כהן היה אומר אלמלא הייתי שם כשנמטר ר"ת הייתי מטמא לו, שאותו היום בטלה קדושת כהונה (תו"ס כתובות ק"ג). — ר"ת היה עשיר גדול והיה קרוב למלכות. תלמידיו עלו למספר הרבה. ובפרק אחד למדו לפניו שמונים תלמידים, וכל אחד הגיע להוראה. חבר ספרים הרבה, ס' הישר וס' פסיקתא וכתב מחזור על דיני תפלות והיה מיטן גדול, הפיוט "יציב פתגם" הוא ממנו.

¹⁷ רבי שמואל ב"ר שמחה בעל המחזור ויטרי, תלמיד רש"י, ומת בשנה אחת עם רבו. ממחורו לא נודע לנו.

¹⁸ רבנו שמעיה אחד מנכדי רש"י, בן בתו הצעירה. בשם הגדולים לחידו"א מביא, ר' שמעיה מפרש מס' מדות, והיה גם תלמיד זקנו רש"י ז"ל.

בין ידיעותיו של רבנו, היה לו גם יד ושם בספרי הקבלה אם כי ספרי דרכי שמעון בר יוחאי עוד לא נתפרסמו, אולם כבר היה נודע "ספר היצירה" "ספרי דרי אליעזר" "ספרי היכלות" ושאר ספרים כאלו, אשר רבנו רש"י מזכירם בפרושייו.

אין לך דבר קטן או גדול, אשר רבנו לא ירד לעמקו, ולפרשו נאות ומקובל, אשר כל אחד לפי שכלו יבין דבריו. ואין לך מקציע בכל מיני מלאכות שלא הבין לפרש הדברים לשבר את האוזן, כמומחה ידבר בטיב כמה מלאכות כמו מביעת מ ט ב ע ות, "מטבעות העשוין על ידי רושם" (בראשית ל' כ"ז) "זוזים עגולים מוכנים לצור עליהם צורה דחותם" (ב"מ מ"ד). מלאכות נפחים "שכלי מתכות חם, ונותן לתוכו צונן, מחזקים את הכלי וזיהו גמר מלאכת הצורפין, שרתחת האור מפעפעתו והרוב להשבר, והמים מצרפין פעפועיו" (שבת מ"א). מלאכת חקיקת אבנים: "דרך חוקקי אבן בחצבו בצור, ואח"כ יעבורו עופרת עליהן לתת לאותיות מראה שחרחרות, אבל עט של עופרת רך היא אצל האבן" (איוב י"ט כ"ד). מעשה זכוכית: "כלי זכוכות שעמלן ברוחו של אדם, כשהוא עושה אותן, יש לו שפופרת ונפוח לתוכו, וכן נשמע מפי האומנין" (סנהדרין צ"א). תקוני האניות: "הרבה כרכים יושבים על הים ואינם מקום נמל, ואין הספינות יכולות לרכב אליהם" (יחזקאל כ"ג ג'). ת"ר: "עץ זקוף וגבוה תקוע בספינה שבו תולין המפרס, ובו נקבים בראשו, שחחבל שמושכין בו הספינה נכנס ויוצא בו, ופרש רחב בראש השני של הספינה אל מול התרן ובו מהפכין את הספינה לכל צדדיה, ורב החובל אחז בו ומכוון אותו אל הדרך, ובלשון משנה קברניט" (יחזקאל כ"ז ה'). ציד עופות (תהלים ק"מ ו') ותכסיסי מלחמה (ש"ב א' כ"א ושאר מקומות בתנ"ך) וטבע צמחים וחיות (ישעיה י"ז נחום ג' י"ז) כלכלת דגים, ותרבות דבורים (ישעיה ה' ל"ו, שופטים י"ז מ'). -- (ליפשיץ—רש"י).

ד

רבנו שלמה היה איש המופת במעלות הרוח ומדות הנפש זכות הנהגה, וצדקה וחסד בכל דרכיו, עולם היהדות כלה מני אז ועד היום, יביט יתבונן בו כעל חזון איש מעולה במעלות כדושה וטהרת הנפש, הנפש המהורה והזכה מכל שמץ דופי וחטאת, ומלמד דעת התורה ועמק העיון, רוח חן וחסד שפוכה על דבריו בתשובותיו לשואליו.

אחרי מות חכמי לותר ושם רבנו שלמה נודף למרחוק, ע"כ נהרו תלמידים רבים מערי צרפת ואשכנז אל בית מדרשו בעיר טרויש, כי כלם ראו בו האיש הממלא מקום החכמים האלו ששימשו בבית מדרשו של רבנו גרשום מאור הגולה ז"ל. רבנו כנפשו העדינה חבב את תלמידיו, והיה להם כאב נאמן, ונהל אותם על טבעי התורה והתלמוד, וגם חלק להם מן מדותיו הנעלות והיקרות. וכל ספרי רבנו נתהוו בעת חדירותיו על תלמידיו, ויש לשער שחלק גדול מעותותיו התעסק בלמוד תורה שבכתב. כאשר אנחנו רואים יצא פרושו על התורה כסולת מנוסה מכל פרושייו

שחבר, והאיר את עיני ישראל במאור התורה עד עולם¹⁸, והבאים אחריו דקדקו על כל מלה ומלה ועל כל אות ואות מדבריו²⁰ ומעולם לא זכה כל מפרש ומבאר כתבי הקודש להתפישט ברבים, ולהיות קנין כל קוראי ספרי קודש, כמו שזכה פרושו של רש"י. ואין לך ספר מספרי הקודש ברפוס, שלא יהיה פרוש רש"י בצדו. וכיחד התלכדו כאחים תאומים, וקדושתם של ספרי הקודש האלו, חלה גם על הפרוש הזה ויקריש בעיני כל העם.

תלמוד בבלי בימי רבנו רש"י היה יקר המציאות, טרם היתה המצאת הדפוס, ואשר אך נכתב בכתב על קלף, כי גם הניר עוד לא היה, ונקל לתאר לעצמו העבודה והזמן לכתוב כל מסכת ומסכת, והכסף הרב שעלה על שכר הכתיבה והקלף, ואיך קשה היה לפני הרב ולפני התלמידים, שהיו נאלצים לכתוב עצם התלמוד, וגם הפרוש שעשה עליו הרב, ע"כ מה שכתבו לא כתבו בספר מיוחד, אך קונטרס קונטרס לבדו. וגם פרוש רש"י על תלמוד בבלי נקרא בשם קונטרס, וגם מלפניו בשיבת רגמ"ה ותלמידיו ר' אליעזר הגדול ור' יצחק בן יהודה העלו פרושיהם בכתב בשם קונטרס.

רבנו שלמה, אשר בשכלו הכביר ובתכונתו הגדולה צלל בים התלמוד וספרות המדרשית וכל רו לא אנס ליה, הוא באר לתלמידיו את ספרי התלמוד בטוב טעם ודעת, הוא שגן את התלמוד, והרכה לפרות בו, לצרפהו ולבארהו עדי לא נשאר בו מקום אשר לא בארהו היטב, ולהגיה משל מעותים אשר נשתרכבו בספרי התלמוד. למשל רגמ"ה הוציא לאור (ע"י כתיבה) ספרי הש"ס מוגהים, והטיל חרם על המעתיקים בלי לישנות גרסתו. אבל רש"י מצא כי אחר שסבע רגמ"ה את גרסאותיו, נמצאות גרסאות אין מספר שאין להם שחר והן משחיתין כונת התלמוד. ע"כ ערך נוסחא על נוסחא ובירר ותיקן הגורסא על פי הכרעתו. פרושי רש"י עלו על כל פרושי המפרשים שהיו לפניו, ובצדק יאמרו עליו, כי לפניו לא קם כמוהו מורה דרך ומאיר נתיבות ים התלמוד בפרושו בלשון צח וקצור, כתובים בישפה סלילה תלמודית מדוקדקת ומצומצמת לנושא הענין.

ה

רבנו שלמה דקדק עוד על כל דבור ועל כל אות שכתב בפרושו, שיצא מטנו דבר מתוקן ומקובל. וכל דבר מדבריו שקל על מאזני השכל והתבונה, כי הוא חונן כמתת הרוח לזקק ולזכך את דברי התלמוד, לתת את נפשו בנפש המבין

¹⁸ ר"ת נכדו אמר: מה שפירש אדוני זקני את הש"ס, אף אני אעשה זאת; אבל פרוש המקרא, לית בחילי, כי לא אוכל עשוהו (שם הגדולים בערך רש"י).

²⁰ יש כמה מקומות ברש"י, על התורה, שהם קשי הבנה. לרוב נתהוו הדבר על ידי טעות המעתיקים, ואצל הרב מר אברהם ד"ר ברלינגר, שהוציא לאור פרש"י מדויק אחר הרבה כ"י ודפוסים שונים, נתרצו כמעט כל הקשות. וכן בפסוק "וייתנכלו אותו להמיתו" (בראשית ל"ד י"ח) שרבים מקשים בו, מביא הגירסא אתו: כמו אתו, כלומר: אליו.

והתלמיד. ובמלה אחת או שתגם קל הוא מישר מעקשים, מתרץ הקשיות, ומפיץ אור חדש על פני שיטות וסוגיות שלמות.

מעלותיו של רש"י אינן נכרות רק ליחידים, כי במלה אחת יכול לפעמים תירוצים על חבילות קושיות (שם הגדולים בשם ספר ישן) ובסתגמיו "הלכך" "כלומר" "כדמפרש ואזיל" הוא מחנך את התלמידים ללכת בדרכי ההשתכלות השלמה. איננו מביא את פסקי הדינים, ברצותו לברוח מאריכות, ומכל מקום אנחנו יודעים, שאם יאמר רש"י "אמר" "אמר" "תניא" לראיה על דבריו, נראה מזה שבכל זה אין הלכה שמביא מוסכמת, ובמקום שהוא מסתייע מהלכה ואומר "דקיימא לן" הוא מחליט את ספק הלכה.

אופן ההסברה של רבנו רש"י וסגנונו הנעים, מיוחד במינו, קל ועמוק יחד. שיטתו התלמודית, צחות לשונו, הרצאת דבריו היא פשוטה אולם גם עמוקה, עריכה למתחילים ולמבוינים. רבנו לא היה מפרש ומכאן במובן הרגיל, אלא מורה דרך פדגוגי, אמן מסביר ומאיר עיני הלומדים את דבריו בין גדולים ובין קטנים. הוא לא באר את הסתום אלא סקח עיני הסוראים, כי יעמדו על אמתת הדברים מאליהם. הוא סייע ועזר להתפתחות כח הבנה, שכלו מתפתח ועיניו נספחות, ודעתו מתהדרה, הוא איננו אומר למתחילים כך וכך כונת הדברים המשיגים, אלא הוא מרגיל אותם להבין מאליהם, ולהשיב המעקשים למשור.

רבנו רש"י עשה מפרושו על התלמוד שלשה מהדורות. את המהדורה הראשונה חבר על יסוד קבלת רבותיו וקונטרסיהם, והוא הוסיף בחכמתו הגדולה, וכל פעם התקין וזקק כל ענין וכל מה ששמע ואשר חירש הכנים לתור ספרו, וכל ימי חייו לא ספס לעבוד עבודתו. אם השלים המהדורה האחת מיהר להתחיל מהדורה חדשה, וכן יצא פרושו כסולת מנוסה בכמה נפות, ותלמידיו הרבים העתיקו את דבריו, וכן נתפשטו בכל הארץ והחלו לפלפל בדבריו, וכן קמו בעלי התוס' ששקלו וטרו בדברי רש"י, והעלו פנינים יקרים, אשר נשארו לעמרת תפארת לכל בני ישראל. ומאז ועד עתה מדקדקים הלומדים על כל מלה ומלה שברש"י, וידרשו על כל קוץ וקוץ מדבריו כעל התלמוד עצמו. והספרים מענין זה רבו למאות ולאלפים.

פרוש רש"י אשר לפנינו על התלמוד הוא המהדורה השלישית, תלמידי גאוני בבל האחרונים קראוהו "גדול המפרשים, רבנו שלמה מאיר עיני הגולה", והגאון רבי משה אבן דאנון²¹ אמר: "כל פרושי צרפתה השלך לאשפתא, חוץ מפרשן דתא ובן פורתא", פרוש: חוץ מרש"י מפרש התורה ורבנו יוסף טוב עלם²².

²¹ רבי משה אבן דאנון תלמיד מהר"י אביהב, ומהר"ח אלגאזי, אחד מגדולי דורו, מחבר ס' כללים בכ"י.

²² רבנו יוסף ב"ר שמואל טוב עלם, חי במחוז גרבוניה בצרפת, בדורו של רב האי גאון, והיה מגדולי המפרשים והפיטנים וגם פוסק. רש"י מביא מפרושו על התלמוד (כתובות י"ד, חולין קי"ד). הוא חבר ס' תקון שטרות המובא בתו"ס (גיטין פ"ה) ועוד ספרים, וחבר פיוטים לד"ה ולשלש רגלים, וגם סליחות וקניות.

ממהרורה השלישית נחסרו איזה מסכתות שלא פרשם רש"י עוד הפעם או שלא נשלמו במהדורות הראשונות, ונשלמו מחתניו או מאחד מנכדיו, או מתלמידיו. כמו, מס' מכות עד דף י"ט הוא מרש"י, ומישם ואלך נשלם ע"י חתנו הריב"ן. מסכת עדיות איננו מרש"י וגם על מס' מעילה, מס' נדרים, כבא בתרא (מראש פ"ג נתפרשה ע"י נכדו הרשב"ם) מכות המה בלתי נשלמים, והגשמים המה: ברכות, שבת, עירובין, פסחים, ביצה, חגיגה, מ"ק (רבים מפסקים אם הפרוש על מ"ק ותענית הוא מרש"י, אולם יכול היות כי המה ממהדורות הראשונות, ולא נתפרשו כל צרכן ובהירות היתירה במהדורה האחרונה), ר"ה, יומא, סוכה, מגילה, תענית, יבמות, כתובות, קידושין, גיטין, סוטה, ב"ק, בי"ט, ע"ז, סנהדרין, שבועות, הוריות, זכחים, מנחות, בכורות, חולין, ערכין, תמירה, נדה. נזיר וזריות ג"כ לא נודע אם המה מרש"י.

מספרי רש"י האחרים ראוי להזכיר את תשובותיו הרבות. והן על פי הרוב אינן ספרים בפני עצמן כי אם מפוררות בין הפוסקים שחברו תלמידיו. והן: "הפרדס", "האורה" (ספר האורה נרפס מכ"י ע"י החכם מר שלמה בובער מלבוב עם מכוא גדול בשנת תרס"ה), מחזור ויטרי, ספר אסור והיתר וס' הסדרים, כ"י, פרוש על אבות, פרוש על בראשית רבא, סידור רש"י כ"י (מובא בתו"ס פסחים קי"ד) שיר על אחדות הכורא, כ"י, אשר נמצא בבית אוצר הספרים לדי רוסא בפארמא.

ך

כאשר הבאנו למעלה, נהרו לבית מדרשו של רבנו רש"י תלמידים מכל נפות צרפת ואשכנז, ואף מארצות הסלאבים באו הרבה תלמידים, לשאוב מבאר תורתו של רש"י. במח לא כלם עלו למדרגות נכוהות במעלות התורה, אם כי הקשיבו לקח מאת גדול התלמוד ברש"י הרבה מהם אם כי היו גדולי התורה, במשך העת נשתכח שמם; אך אחדים מתלמידיו נודעים לנו: חתניו ר' מאיר ור' יהודה בן נתן. גם ר' יוסף ב"ר יהודה היה תלמיד חבר לרש"י, מזקני תלמידיו היו ר' שמעיה נכד רש"י הנזכר, ור' יהודה ב"ר אברהם, נכדיו ר' שמואל ור' שלמה ור' יצחק בני חתנו ר' מאיר, ר' שמחה מויטרי בעל מחזור ויטרי, ר' יוסף קרא, ר' יעקב ב"ר שמשון (שעסק בחכמת התכונה עד כמה שהיה אפשר בדרור) ר' שמעון, ר' מתתיהו בן משה מפריז, ר' שמואל בן פריגורוס, ר' עזריאל בן נתן, ר' שמעון ב"ר שמואל, ר' יצחק ב"ר אשר, והרוב מהם היו מבעלי התוספות, (רבנו תם לא למד מרש"י כי אם מאביו ומאחיו הרשב"ם ועוד).

רבנו רש"י חבר גם הרבה פיוטים, כמו בסליחה "אז מרם נמתחו" חתום שמו בראשי החרוזים, שלמה בר יצחק וכן בסליחה, "הי' אלהי צבאות", ובכמה סליחות חתום שמו אך בשם שלמה לבר, ומפסקין אם המה לרש"י או לבעל הפיטן ר' שלמה ב"ר יהודה, שג"כ חבר הרבה פיוטים (רז"ה במבוא למחזור של ר"ה).

בהיות רבנו שלמה בן שלושים ושלש שנים החל ללכת בגולה לכפר בזה את הצער שהצטער אביו בשעה שהמיל את האבן המוכה לים (ראה למעלה) וגם לתור ולדעת, אם ימצאו פרושים יותר טובים ונכונים מפרושו וקונטרסיו, וכדרכו עבר דרך

ארצות איטאליא, יון וארץ ישראל וגם סבב הארצות מצרים ופרס. האגדה תספר כי בעת גזרות תתניו, קרו הרכה צרות ורעות לעם ישראל כמדינת צרפת ואשכנז כימי מסע-הצלב, והיה אז הגבור גושפריד מבויללון, אשר גם הוא הלך ללחום מלחמת מצוה נגד הכופרים במשיחו, וגם לאזניו הגיעה גדולת רש"י, וחכמתו ושכעו גדול גם בין העמים, וגם כי איש קדוש הוא, וישלח הגבור הזה לסרוא אותו. וימאן רש"י לשמוע בקולו, וילך הוא אריו. וכאשר בא אל בית מדרשו, מצא השערים וגם הספרים פתוחים ואין איש בכית, וקרא בשם רבנו, והוא השיב לו ושאל אותו: מה אדוני מבקש? אמר, יש לי מה להתייעץ אתך, ואל תירא ממני, אני לא אגע כך לרעה, התיצב רש"י לפניו ויכרע לפניו, והשר הקימו ואמר עתה ראיתי גדל כחך וחכמתך, עיב תיעץ אותי לאמור: הכינותי עם רב, פרשים ואניות, ואני הולך ללכוד את עיר ירושלים, ולנצח הישמעלים, לכן הודעני דעתך ואל תסחד. אז השיב לו רבנו רש"י בדברים מעטים: "אתה תלך ותלכוד ירושלים, ותמלוך עליה שלשה ימים, וכיום הרביעי יגרשוך הישמעלים ותברח ותבוא לעיר הזאת עם שלשה סוסים". ויתמרמר השר מאד, ואמר, "אולי אחזור אך עם ד' סוסים, אז איסרך קשה, ועמך כל היהודים בצרפת!" וכן היה כאשר נבא לו רש"י, וישב עם ג' סוסים, לבד סוסו שרכב עליו. אולם בעת בואו לשער העיר, נפלה אבן ממשוקף השער והמיתה אחד משלישיו וסוסו (שלשת הקבלה).

יש לשער שמפני סבת המהפכה שהיתה אז בארצות צרפת ואשכנז, העתיק רבנו רש"י אהלו מעיר טרויש לעיר וירמיזא. ויש כבלה, שבעיר הזאת היה מדרשו של רש"י בבית הסמוך לביהכ"ג, ועומד שם עד היום הזה.

רבנו שלמה לא האריך ימים שמה, ובשנת ארבעת אלפים ושטנה מאות וששים וחמשה לבה"ע, בעת למדו מס' מכות וערי הגיעו עד דף י"ט, נסתיים פרושו בתיבת "מהור", ויצאה נשמתו בטהרה, ומשם ואילך פירש המס' הזאת חתנו הריב"ן ז"ל כאשר הוא בעצמו כותב שמה "רבנו גוסו מהור, ויצאה נשמתו בטהרה, לא פירש יותר. מכאן ואילך לשון תלמידו רבי יהודה ב"ר נתן".

קורות האיש הגדול מרכבה הזה נכתבו בהרכה ספרים שנתחברו בענין זה, אולם אין גם אחד כותב בכירור איה מקום מנוחת רבנו רש"י ז"ל, ואמנם לא ידע איש את קבורתו עד היום הזה.

